

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№80
(19117)

2018 чылдың
июль 10
вторник

Хүннүң үнери — 03:59
Ажары — 21:10
Хүн дурту — 17:11

Садар өртээ хостуг 12+

Республика Наадымынга уткуштур

ШАМБАЛЫГНЫҢ МУҢЧУ МАЛЧЫННАРЫ

Омак, Айна Монгуштарның өг-бүлөзү.

Омак биле Айна Монгуштар Кызыл кожуунуң Шамбалыг сумузуна аныяндан-на малчыннап эгелээннер. Мал азырап, өстүрери баштайгы дээрзинде ындыг белен эвес-даа турган болза, боттарының ажилгыр-кызымаа-биле арга-дуржулганы чоорту чедип ап, ук ажилга мергежий бергеннер. Бо хүнде оларның коданында 1000 ажыг шээр, 50 ажыг бода мал, чылгы өзүп турар.

— Малчын улуска оорлар биле араатан бөрүлөр хора чедирбейн турган болза, кандыг-даа мал өзүп, көвүдээр. Ажилгыр-кежээ кижиниң амыдыралына четчир аш-чемни-даа, акшаны-даа бээр-дир — деп, Омак Кызыл-оолович чугаалап олурду. — Бо черде бөрүлөр хөй, бир берге чүве бо-дур, аглап аңнаарга-даа, белен алдырбас. Бирээзи кыжын кодада малче халдап, кажааже кире халып келген, аңаа өлүрдүвүс.

Тываның бичии суурларының санында кирип турар Шамбалыгның ажил-ишчи малчыннары бо хүннерде сизген кезил-дезинче кидин түлүк кирип, удавас болур Наадымга төлөптүг киржир дээш белеткенип турарлар.

Малчын кижиниң ажылы кезээде чымыштыг. Эртенги даң хаязындан хүн ашкыжеге чедир балдыр сыкпайн хүнзээр. Мындыг чымыш ишке чүгле кызымаккай, эрес-шудургу улус туттунуп чоруй баар. Ындыг маадырларга Монгуштарның өг-бүлөзи дорт-ла хамааржыр. Чылдың дөрт эргилдезинде малын сүрүп алгаш, көжүп-дүжүп чоруп бээр. Малы сүрүп, өөн дажыярда, төрөлдери демнежип дузалажып чедип кээрлер.

Чайын малын күш-деңгел кирип семиртип тайгаладып чорутар. Тайгага сериин, чаастыг, хаттыг, аяс-даа болгулаар. Муң ажыг малды кадыр-берт тайга кезип, кадарары белен эвес. Ылап-ла туда кадарар, оор-суктан камгалаар, хайгаараар.

Шамбалыгның малчыннары алызындан ажилгыр-кежээ улус болгаш, бо бүгүге торулбас, кыштың соогу, чайның изии дивейн малдан туттунуп, ат-алдарлыг, үлөгерлиг болуп чоруурлар. Бо өг-бүлениң чымыштыг ажылы өскөлөргө езулуг-ла үлөгер чижек болур-дур.

Хенче-Кара МОНГУШ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг

АКСЫ-СӨЗҮНГЕ ЭЭ БОЛУП...

Чаа-Хөл кожуундан «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губернатор төлөвилелиниң дөрт киржикчизи дөртээлээн 2018 чылдың губернатор төлөвилелиниң киржикчилери өг-бүлөлөргө 200 баш хойну үлээди берген. Чөөн-Хемчик кожуунуң Чыраа-Бажы суурдан киржикчилер база негелде ёзугаар алын хүлээткен. Ол дугайында республиканың Көдээ ажил-агый олгаш аш-чем яамызы дыңнаткан. О неделяда база чамдык кожуундардан губернатор төлөвилелиниң аа киржикчилери малды алырлар. Малдарны дамчыдып берип тургаш, кикчилерниң белеткенин, төрүүрларның күш-деңгелин, кадыын кигейге алыр. Ол дээш харысалга-өдээ ажил-агый эргелелдериниң элери, сумуларның болгаш кожуун ргаларының даргалары долузу-биле арынга алыр. План ёзугаар малдар-ассалы-биле дамчыдып бээр авайда эгелээр дээрзин ТР-ниң көдээ а-агый сайыды Эртине Даңзы-Белек эгелээн.

2018 чылдың эгезинде суурларга куралдарындан губернатор төлө-линиң негелдезинге дүүштүр 105 икчини шилээн. Тере-Хөл, Мөң-айга база Өвүрдөн өске кожуун-а киржикчилерге көдээ ажил-агый-линиң шөлдеринден чер участок-а аңгылап, бүрүткөп бээр ажилдар-лан. Хожудаашкыннарның кол-ла

чылдагааны РФ-тиң Чер кодекизинде өскерилгелерге дүүштүр көдээ ажил-агый хереглелиниң шөлдерин тускайлап бээр болгаш бүрүткээр хуусаалары өскерткени болур.

2018 чылдың бирги чарты дооступ турда байдал-биле, Тес-Хем, Эрзин бол-гаш Чаа-Хөл кожууннарда төлөвилелдиң бо чылга 17 киржикчизи кышкы тур-лагарын, мал кажааларын, чурттаар бажыңнарын болгаш өске-даа ажил-агый-тудугларын белеткеп алган болуп турар. Киржикчилерниң хөй кезинде тудуг ажилдарының чартыын кылган. Ылаңгыя Кызыл, Каа-Хем болгаш Мөңгүн-Тайга кожууннарда малчын турлагары тудар ажилдар оожум байдалда.

Бо чылын 2016 чылдың киржик-чилериниң малының өзүлдөзү 14 480 баш четкен, ол планга дүүштүр 89 хуу болган. Ындыг-даа болза малдың чаш төлүн камгалап алыры өскөн. Ниитизи-биле 14 308 хураганы онча-менди камгалап алган, ол болза 99 хуу. Чаа-Хөл, Өвүр, Бай-Тайга болгаш Мөңгүн-Тайга кожуун-нар планын ооналдазын ажыр күүсеткен. Чижээлээрге, Чаа-Хөл 640 баш хураганы алыр тургаш, 717 башты камгалап алган.

Тере-Хөл, Улуг-Хем болгаш Каа-Хем кожууннар малдың чаш төлүн камгалап алыр планын күүсетпээн. Бо муниципалиттерде ол көргүзүлгө 62 — 79 хуу болган.

2016 чылда «Аныяк өг-бүлөгө — кыш-таг» төлөвилелдиң 105 киржикчизинге 21000 шээр малды хүлээди берген бол-за, баштайгы мал оолдаашкынының кам-паниясында 2017 чылда олар 14109 баш-ты немей ап, планын 96 хуу күүсеткен. Ол чаш малдан аныяк малчыннар 12 775 хураганы онча-менди камгалап алган. Планга дүүштүр 91 хуу болган.

Кожууннар аайы-биле алырга, баш-тайгы чылдың түннелдери-биле Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Өвүр, Тес-Хем болгаш Чаа-Хөл кожууннарның «кыштагылары» планын ооналдазын ажыр күүсеткен.

2017 чылдың киржикчилери 13 600 баш шээр малды болгаш 700 баш бода малды кадарары-биле хүлээп алганнар. 2018 чылдың мал оолдаашкынының баш удур түннелдери-биле 11 499 баш анай, хураганы ап, планын 121 хуу, мал бажының камгалалын 100 хуу боттандыр-ган. Төрээн инектерден 491 баш бызааны ап, планын 70 хуу, мал бажының камгала-лын 99 хуу боттандырган.

Шээр малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле Чөөн-Хемчик, Кы-зыл, Өвүр, Тес-Хем болгаш Бай-Тайга, а бода малдың бызааларын камгалап алырынга Улуг-Хем, Чеди-Хөл, Сүт-Хөл кожууннарның аныяк малчыннары мур-нуку одуругже үнгөн.

ТР-ниң Чаааның парлалга албаны.

Хүннүң медээлери

ӨСКҮСТЕРГЕ БАЖЫҢНАР

Бо чылын өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларны чурттаар чер-биле хандырап программага дүүштүр Тывага 136 чуртталга бажыңнарын тудар.

Тудуг болгаш чуртталга-комму-нал яамызының дыңнатканы-биле аукционнуң түннелдери-биле тудуг ор-ганизацияларын шилип, оларның-биле керээлерни чарган, 17 муниципалитеттер бажың тудар чер участоктарын аңгылап берген. 14 муниципалитет «Тываэнерго» АН-че тудуг объектиле-рин электри четкилеринге кожарының дугайында чагыларны кириген.

ТР-ниң тудуг болгаш коммуналажыл-агый сайыды Евгений Овсянниковтуң дыңнатканы-биле алырга, 2018 чылда өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларга 96 бажыңны Кы-зыл хоорайга, а артканнарын кожуун-нарга тудары көрдүнгөн.

ДӨРТ ХОНУК ДЫШТАНЫР

«Тыва Республиканың байыр-лал хүннериниң дугайында» Хоой-лу ёзугаар Шагаа биле Наадымны улусчу байырлалдарга хамаарыш-тырган болгаш ол хүннерде дыш-таныр. А бир эвес байырлал хүнү дыштаныр хүнде таварышкан бол-за, дараазында хүннү дыштаныр хүн кылдыр санаар.

Тыва Республиканың Чазааның доктаалы-биле бо чылын Наадымны июль 14-15 хүннеринде эрттирер. Июль 14 биле 15 хүннери суббота, улуг-хүнде таварышканы-биле дыштаныр хүннерни 16-17 хүннеринче көжүргөн. Ынчап кээрде Тываның чурттакчылары Наадым байырлалында июль 14-тен 17 хүннеринде, 4 хүн иштинде дышта-нырлар.

ХЕМЕЛИГ ЧАРЫШ

Кызылдың мэриязы июль 14-те Национал паркка Наадым байырлалына тураскааткан хе-мелиг чарышты эрттирер. Аңаа 18 хардан өрү назылыг чурттакчылар киржир. Бир команда-ла эр, херээ-жен кижиден тургустунган болур. Чарышты хемелиг чарыштар дүрүмүңгө дүүштүр судья колле-гиязы түннээр.

Маргылдааның киржикчилерин июль 14-те 10 шактан эгелеп бүрүткээр. Дадывыр акшазы — 200 рубль. Хемелиг чарышка киржири-биле чагыны июль 14-ке чедир Кызылдың мэриязының Культура, спорт болгаш аныяктар херектериниң талазы-биле департа-ментизинге кириер. Харылзажыр теле-фону: 2-29-43.

ТР-ниң Чазанда

ДУГУРЖУЛГАГА АТТЫ САЛГАН

РФ-тиң монополияга удур албан чери биле ТР-ниң Чазаа кады ажилдажылга дугайында дугуржулгага атты салган.

Тываның Чазанга болган ажил-агыжы хуралга РФ-тиң Монополияга удур албанының даргазының оралакчызы Даниил Фесюк олуржуп, Россия Федерациясында болгаш субъектилерде конкуренцияны (адааннажылганы) сайзырадыр талазы-биле күрүне политиказының сорулгаларының дугайында чугааны чоруткан.

Хурал соонда Даниил Фесюк республиканың массалыг информация чепсектеринин ажилдакчыларының айтырыгларына харыялаан.

— РФ-тиң монополияга удур албан чери-биле ТР-ниң Чазаның аразында дугуржулгазында ийи таланың хүлээлгелеринин дугайында чугаалап бээр силер бе?

— РФ-тиң Президентизинин 2017 чылдың декабрьда конкуренцияның хөгжүлдэинге хамаарыштыр планын бадыткаанынга үндэзилээн дугуржулга болуп турар. Ооң соонда ол шиитпирни күрүне чөвүлели ажилдап кылган. Ам тодаргай хемчеглерни чорудуп эгелей бергенвис бо. Монополияга удур албан черинин хүлээлгелеринге хамаарыштыр хемчеглерни чорудуп турар республика-биле дугуржулгага атты салдывыс. Регионга конкурентилиг хөгжүлдениң кол көргүзүглерин чедип алырынга болгаш хемчеглерни боттандыраарыга РФ-тиң субъекти бүрүзүнге дуза кадар хемчеглерни федералдыг төп хүлээнип ап турар. 2022 чылдың январь 1-ге чедир ону албан чедип алган турар ужурлуг. Кым-даа ону бот-тускайлаң чедип ап шыдаас. Чүгле албан черлеринин, органның кады-ажылдажылгазы-биле чедип ап болур бис.

РФ-тиң 41 субъектилеринге

33 көргүзүгнү шилип алыры көрдүнгөн. Оон аңгыда РФ-тиң монополияга удур албан чери боттарының немелде көргүзүглерин чорударын сүмелеп турар. Чүге дээрге Россияның 85 субъектилеринге ажил чоруттунган. Ындыг кандыг-даа болза олар шупту садыг-саарылганың сайзыралынга салдарлыг.

— Бензин өртээнге хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер? Кандыг-кандыг чогуур хемчеглер чоруттунуп турар ирги? Бо чоокку чылдарда чүнү манап болурул?

— Өртөктерни доктаамал кылдыр тургускан. Региондан регионче үүрмектей садар өртөккө хамаарыштыр безин багай салдарлыг шимчээшкин чоруп турган. Федералдыг деңнелге хемчеглер чоруттунган. Нефть бүдүрүлгелеринин өртөктеринин өзүлдэин чуртка деңнеп каан. Элээн каш чылдар иштинде ол өртөк хөвээр артар дээрзинге бүзүрээр бис. Ындыг харысалгалыг даалганы мурнувуста салган бис. Ол даалганы РФ-тиң Чазаа биске берген. Бензин өртээн оон ыңай өстүрер чылдагааннарны көрбей тур мен.

— Оон ыңай хөмүр-даш өртээ Тываның чурттакчыларын дүвүредип турар. Ол айтырыгны шиитпирлээринге РФ-тиң монополияга удур албан черинин ролун канчаар көөр силер?

— Хөмүр-даш өртээн күрүне өртээ-биле деңневейн турар бис. Конкуренция улгаткан адырларга өртөктер өйлээрин болдурбазының дугайында Президент бодунуң айтышкынында чугаалап турар. Ол конкуренцияны ам-даа сайзыраткаш, өртөктерни чиигедирин чедип алыр ужурлуг. Силерниң регионнар хөмүр-даш рыногундан кончук хамаарылгалыгдыр. Бо айтырыгны хүлээп алгаш, өөренип көөр бис.

ТР-ниң Чазаның парлалга албаны.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш шаңнаары болза:

Валентина Витальевна БУТАКОВАНЫ — Тыва Республиканың албан эмчи камгалалдыггазының девискээр фондунуң кол бухгалтери, бухгалтер учедунуң болгаш отчет килдизинин начальниги;

Орлан Мандат-оолович Кара-Салга — Барыин-Хемчик кожуунуң хыналда-санажылга органының даргазы;

Марина Базыр-ооловна МОНГУШКА — Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунуң Төлээлекчилер хуралының секретары;

Аяна Петровна ООРЖАККА — Тыва Республиканың Хамааты камгалалы болгаш онза байдалдар албанының эрге-хоойлу, кадр болгаш документация-биле хандырылга эргелелинин начальниги;

Саида Владимировна СААЯГА — «Тываның күрүне университети» дээди өөрөдигениң күрүнениң бюджеттиг албан черинин теория, күрүне төөгүзү болгаш эрге-хоойлу кафедрасының доцентизи;

Геннадий Өдөкенович ХОВАЛЫГА — республиканың бюджеттиг албан чери «Олимпийжи курлавырлар школарының» директорунуң методиктиг ажилдар талазы-биле оралакчызы.

Кадык камгалал системазына үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Эмилия Кыргысовна БАДЫНЫ — Тыва Республиканың кадык камгалалының «Чеди-Хөл кожуунуң төп эмнелгези» күрүнениң бюджеттиг албан черинин кезер эмчизинин эмчи сестразы;

Венера Ким-ооловна ДАРЖАЙНЫ — Тыва Республиканың кадык камгалалының «Өвүр кожуунуң төп эмнелгези» күрүнениң бюджеттиг албан черинин медицина статизи;

Салбакай Олеговна КОШКАР-ООЛДУ — Тыва Республиканың кадык камгалалының «Өвүр кожуунуң төп эмнелгези» күрүнениң бюджеттиг албан черинин эмнелге амбулаториясында учасок эмчизинин эмчи сестразы;

Ольга Донгаковна МАНЧИЙНИ — Тыва Республиканың кадык камгалалының «Чеди-Хөл кожуунуң төп эмнелгези» күрүнениң бюджеттиг албан черинин сыкыртыр өрээлинин эмчи сестразы;

Асель Донгаковна ОНДАРНЫ — Тыва Республиканың кадык камгалалының «Сүт-Хөл кожуунуң төп эмнелгези» күрүнениң бюджеттиг албан черинин терапевт салбырының улуг эмчи сестразы;

Өлзеймаа Михайловна ОНДАРНЫ — Тыва Республиканың кадык камгалалының «Сүт-Хөл кожуунуң төп эмнелгези» күрүнениң бюджеттиг албан черинин дүрген дуза салбырының улуг фельдшери;

Уран Эникпеновна СЕДЕН-ООЛДУ — Тыва Республиканың кадык камгалалының «Кызыл кожуунуң төп эмнелгези» күрүнениң бюджеттиг албан черинин бичии уруглар салбырының (поликлиниказының) участок педиатры;

Идепкейлиг кады ажилдажылгазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Владимир Викторович БАЙКАЛОВТУ — «Иштиги суг оруктарының Енисей бассейнинин администрациясы» федералдыг бюджеттиг албан черинин удуртукчузу;

Сергей Александрович КОРЖАНЫ — «Иштиги суг орук-

тарының Енисей бассейнинин администрациясы» федералдыг бюджеттиг албан черинин судоподниги септелге эргелелинин чальниги.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-Салга
Кызыл хоорай
2018 чылдың июль 2 №1

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле А.В. Томбулак шаңнаар дугайында

Күш-дамыр культуразы, спортту сайзырадыр, ачы-хавыязы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле республиканың күрүнениң бюджеттиг албан чери «Олимпийжи курлавырлар школарының» директору **Виктор Викторович ТОМБУЛАК** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-Салга
Кызыл хоорай
2018 чылдың июнь 29 №1

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле И.В. Кувырзини шаңнаар дугайында

Спортка болгаш Россия армияның шериг албанының күш-дамыр салыштырдыггазына салыштырдыггазы дээш Тываның Баштыңының Хүндүлел бижии-биле ниити шериг армиязы командалакчызының күш-дамыр белектелиниң талазы-биле дамырдык — армияның күш-дамыр белектелиниң начальниги, полковник **Иван Владимирович КУВЫРЗИНИ** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-Салга
Кызыл хоорай
2018 чылдың июнь 27 №1

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИАЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Эрзин кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгелеринден хостаар дугайында

2018 чылдың июль 6 №39/197-7 Кызыл хоорай

Эрзин кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү, комиссияның составынче «Россияның либерал-демократтыг партиясы» политиктиг партияның Тывада девискээр салбырындан идип үндүргөн Серёдкин Михаил Валерьевичинин билдиришкенин өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур болгаш референдумга киржир эргелеринин кол магадылалдарының дугайында» федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүн 6 пунктузунун «а» подпунктузун езугаар Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1980 чылда төрүттүнгөн Серёдкин Михаил Валерьевичини Эрзин кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгелеринден бадылаар эргези-биле хостаар.

Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы Э.Л. ДЕЖИТМАА.
Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Эрзин кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хуусаа бетинде хүлээлгелеринден хосталганы-биле Россия Федерациязының Күрүне Думазында, Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентинде) кандидаттар даңзыларын идип үндүргөн, депутат

мандаттар үлээшкининче эрткен политиктиг партияларны, хөй-ниити каттыжышкыннарын, Эрзин кожуунуң Төлээлекчилер хуралын, дорт ажилдап, чурттап, өөренип турар черлеринин аайы-биле соңгукчуларны Эрзин кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының составынче саналдар кириеринин талазы-биле (бадылаар эргелиг чаңгыс кежигүн) билдиришкенин кириерин Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы дыңнадып тур.

Эрзин кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының составынче саналдарны үнгениниң соонда үжөн хонук дургузунда дараазында адресче кириер: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел. 8(39422) 2-10-09).

Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы.

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгелеринден хостаар дугайында

2018 чылдың июль 6 №39/198-7 Кызыл хоорай
Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү, комиссияның составынче чурттап турар черинден идип үндүргөн Владыкина Наталья Алексеевнаның билдиришкенин өөренип көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур болгаш референдумга киржир эргелеринин кол магадылалдарының дугайында» федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүн 6 пунктузунун «а» подпунктузун езугаар Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1990 чылда төрүттүнгөн Владыкина Наталья

Алексеевнаны Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгелеринден бадылаар эргези-биле хостаар.

Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы Э.Л. ДЕЖИТМАА.
Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хуусаа бетинде хүлээлгелеринден хосталганы-биле Россия Федерациязының Күрүне Думазында, Тыва Республиканың Дээди Хуралында (парламентинде) кандидаттар даңзыларын идип үндүргөн, депутат мандаттар үлээшкининче эрткен политиктиг партияларны, хөй-ниити каттыжышкыннарын, Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралын, дорт ажилдап, чурттап, өөренип турар черлеринин аайы-биле соңгукчуларны Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составынче саналдар кириеринин талазы-биле (бадылаар эргелиг чаңгыс кежигүн) билдиришкенин кириерин Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы дыңнадып тур.

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составынче саналдарны үнгениниң соонда хонук дургузунда дараазында адресче кириер: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел. 8(39422) 2-10-09).

Тыва Республиканың соңгулда комиссиязы.

Ниитилел болгаш өг-бүлө

Өг-бүлө – ниитилелдин өзү. Кандыг-даа улуг күрүне “бичии күрүне” деп адаары-выс өг-бүлелерден тургустунган. Эрткен неделяда өг-бүлө, ынакшыл болгаш шынчы чоруктуң хүнүн бүгү чуртта дег, Кызыл хоорайга база байырлап демдеглээн. Байырлалдың кол маадырлары республиканың аңгы-аңгы кожууннарындан келген төлөптүг өг-бүлелер болган. Оларның аразында үр чылдарда найыралдыг кады чурттап, хей ажы-төлдү өстүрүп кижизиткен үлөгерлиг өг-бүлелер бар.

Байырлал шинчилиг кылдыр өттиген, холдарында боодал чектер туткулаан улуг-биче надыг чон июль 6-да эртенгиниң 10 шакта “Азияның төвүнге” чыгып келген. Бай-Тайга, Мөнгүн-айга, Тожу, Эрзин, Сүт-Хөл дээш республиканың ырак ко-уун, суурларындан чалаткан алчылар чыгып келгилээн. Келген аалчыларны бүртүккээш онда, бот-боттарынга байыр бедиржип, чурукка тырттырыш-аш, Тываның үндөзүн культура өвүнче байырладыг кол кезээн демдеглэри-биле шуужупкан.

Тываның үндөзүн культура өвүнүн көрүкчүлөр залы шы-ырт долу. Хүндүлүг аалчыларны Тываның күрүнениң танцы бол-аш ыры-хөгжүм ансамблиниң артистери Кара Салчак биле енера Ооржак ээлгир чараш амы-биле уткуп алган.

ТР-ниң Баштыңының бирги ралакчызы Органа Натсак Р-ниң Баштыңы Шолбан Кара-олдун өмүнээзинден байыр-алды ажыдып, келген аалчы-арга байыр бедирген.

Баштай-ла “Үлөгерлиг өг-бүлө” деп атты Валерий Ховалы-вич болгаш Анай Балчыровна Кара-оолдарга тывыскан. Олар 1968 чылда өг-бүлө туткан, амгы-де 50 чыл оюн демдеглер пар. Валерий Ховалыгович Кара-оол школа директорлап, тегес, Суг-Бажы, Черби су-ларга көдээ совет даргалап-раан. Ол “Эр адын бадыткаан”,

лдар-ады мөңгө-тпес”, “Төөгүде арт-силер”, “Ыдык шүтүг Будда бурган” л номнарның авто-Өөнүң ишти Анай Балчыровна-биле ды “Эчис сорулга, арттыг Тыва” л номну үндүрген. Ш-ажылдың хоочуну, ва Республиканың редилгезиниң ал-рлыг ажилдакчызы. Анай Балчыровна Кара-оол партия-совет ылынга 46 чыл иш-нде ажилдаан. Ол Ш-ажылдың болгаш ваның херэеженнер мчээшкининиң хоо-чу. “Иениң өөрүш-ү”, “Авыда Будданың үттүнгениниң дуга-нда” деп номнарның тору. Бо өг-бүлө ыак-өскенге күш-ылдың, шынчы чо-стун болгаш аас-иктин үлгери болуп-уур.

Дараазында 60-п ишти кады чурт-ан Стай-оол Кур-

баевич, Сендин Самбуевна Ондарларның өг-бүлезинге база өгленгенден бээр 20 чыл болган Алим Алдын-оолович, Аида Хүлер-ооловна Сааяларның өг-бүлезинге ТР-ниң Баштыңының байыр бедирген бижиктерин тывыскан.

“Бриллиант кудазын” эр-тирип турар Стай-оол Курба-евич болгаш Сендин Самбуевна Ондарларга, “Алдын кудазын” демдеглер турар Валерий Хо-валыгович, Анай Балчыровна Кара-оолдарга, “Фарфор кудазын” дем-деглээн Алим Алдын-оолович, Аида Хүлер-ооловна Сааяларга Кызыл хоорайның ХБАБ эргелек-чизи Саглаш Барыңмаа байыр бедиргеш, оларны сцена кыры-че чалап, шаанда бадыланчып турда дег, бадылажылганың юби-лейи болуп турар дугайында ак-тыга атты салдырган. ХБАБ-тың Тыва Республикада эргелелиниң удуртукчузу Татьяна Москаленко юбилярларга бадыланышкан дугайында херечилелдерни ты-выскан.

“Тывахарылзааинформ” ак-ционерлиг ниитилелдин дирек-тору, Кызыл хоорайның Төлээ-лекчилер хуралының депутады Сылдыс Хертек Кызыл хоорай-ның чагырга чериниң болгаш депутаттарының өмүнээзинден байыр бедиргеш, өртектиг белек-терни юбилярларга сөңнээн.

ТР-ниң өг-бүлө болгаш уруг-лар талазы-биле агентилелиниң даргазы Саида Сенгии чыылган-нарга байыр бедиргеш, үр чыл-дарда кады чурттааш, ажы-төлүн өстүрүп кижизиткен өг-бүлелерге “Ынакшыл болгаш шынчы чорук дээш” деп медальдарны болгаш хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Бот-боттарынга ынакшылы, хүндүткелли база ажы-төлүнүн төлөптүг кижизидилгези дээш Россия Федерациязының “Ынак-шыл болгаш шынчы чорук дээш” деп медалын 84 харлыг Хүреш-оол Күжүгетович биле 83 харлыг Чурунээ Салчаковна Тортен-

Хүреш-оол Күжүгетович, Чурунээ Салчаковна Тортен-оолдар.

оолдарның өг-бүлезинге база тывыскан. 1956 чылда кудазы болган соонда, өгнүң эр ээзи ше-риг албан-хүлээлгезин эрттирер дээш, бадыланчып четтикпейн чорупкаш, 1959 чылда чанып кээрге, бадыланчып алганнар. 62 чыл иштинде кады чурттааш, дөрт ажы-төлдү, 22 уйнукту кижизидип, бут кырынга тургускан. Оларның өг-бүлезинде эртем болгаш өөредилге, күш-ажыл, спорт, уран чүүл бир дугаар черде. Тортен-оолдарның өг-бүлөзү чүгүл Тээли суурда звес, а кожуунда хүндүткелдиг өг-бүлелерниң бирээзи.

2015 чылда “Алдын кудазын” демдеглер эрттирген, 11 ажы-төлдү ниитилелдин төлөптүг кижилери кылдыр кижизиткен өг-бүлө Доржу Калзанович, Дан-зы Кончуковна Ховалыгларга, 56 чылдарның иштинде бот-боттарынга шынчы болуп, ажы-төлүн ынакшылга, шынчы чо-рукка өөредип, кожуунунуң, суурунун төлөптүг кижилери кыл-дыр кижизиткен Тожу кожуундан келген өг-бүлө Калин Байгатович, Дунмаяк Сундуевна Колдарның өг-бүлезинге, 51 чылдарның иштинде өг-бүлезинге ынак-шылды болгаш шынчы чорукту кадагалап, быжыг өг-бүлени туткан Эрзин кожуунунуң хүндүлүг

чурттакчылары Свертов Каевич Хайын, Чумбуртай Мамаевна Тамыжапка РФ-тиң “Ынакшыл болгаш шынчы чорук” деп ме-дальдарны болгаш хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Дараазында республиканың аңгы-аңгы кожууннарындан келген 30 өг-бүлөгө “Ынакшыл болгаш шынчы чорук” деп ме-дальдарны болгаш хүндүлел бижиктерни тывыскан. Оларга эң улуг аас-кежик дээр-ле — ажы-төл. Ол дээр-ле Чаа-Хөл кожуунунуң үлөгерлиг өг-бүлөзи Эрес-оол Белекович болгаш Күнзенмаа Килиновна Дажы-Наваалар-дыр. Өг-бүлениң эр ээзи бодун көдээ ажил-агыйга өргээн. Ол — күш ажилдың хоочуну, Чаа-Хөл кожуунунуң хүндүлүг чурттакчызы. Өөнүң ишти Күнзенмаа Килиновна чээрби ажыг чылдар иштинде уруглар садынга ажилдааш, “Иениң медалының” 1 чадазы, “Иениң алдары” орденниң 3-кү чадазы-биле шаңнаткан.

База-ла Чаа-Хөл кожуунунуң хүндүлүг чурттакчылары. 50 чылдар иштинде 7 ажы-төлдү төрээш, кижизиткен. Амгы үеде он алды уйнуунуң кижизидил-гезинге улуг үлүг-хуузу кирип чоруур. Ол дээр-ле 2018 чылда “Алдын кудазын” эрттирген Кы-

зыл-оол Чымбаевич болгаш Мария Ховалыговна Мактаннар-дыр. Суму болгаш кожуун черге-лиг мөөрейлерге киржип, төрзүн чериниң амыдыралыга идеп-кейлиг киржип чоруур өг-бүлө.

Тес-Хем кожуунунуң төлөптүг чурттакчылары Кара-оол Лоп-санович болгаш Чурумаа Сал-чаковна Лапчаалар бот-ботта-рынга бердингени, шынчызы, ынаа-биле чонунга үлөгерлиг өг-бүлө деп санадып чоруур.

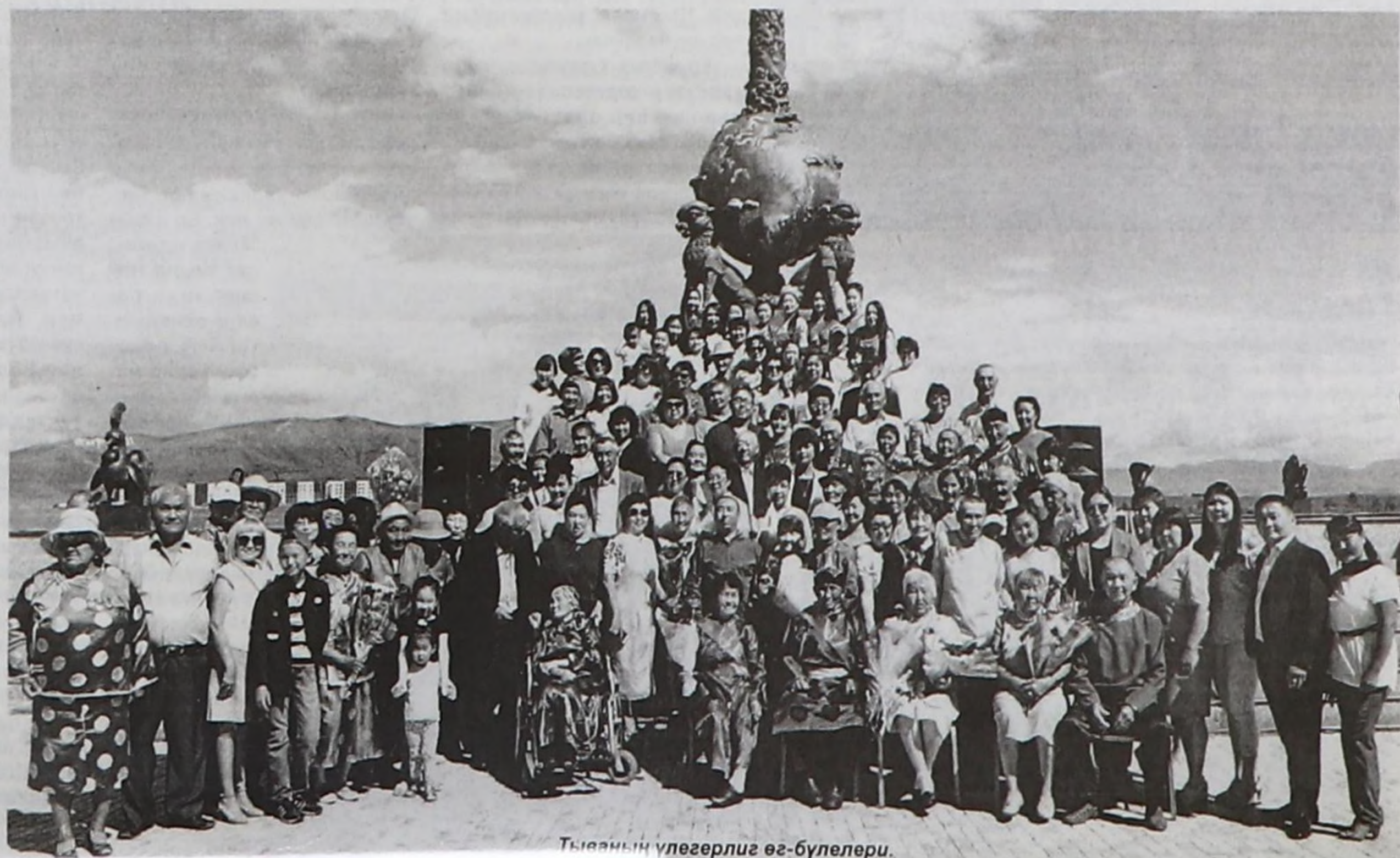
Ыраккы Тере-Хөл кожуунунуң хүндүлүг чурттакчылары 50 чылдарның иштинде бот-бот-тарынга шынчызын бадыткаан, кожуунунуң чонунга үлөгерлиг, быжыг найыралдыг, бот-бот-тарын хүндүлээр өг-бүлө деп санадып чоруур Василий Дар-жаевич болгаш Елизавета Климентьевна Кызылдарның өг-бүлөзи дөрт ажы-төлдү төлөптүг кижилер кылдыр кижизиткен.

Кызыл кожуунунуң чуртта-кчылары 49 чылдар иштинде кады чурттааш, ажы-төлүңгө шынчы чорукту, хүндүткелди боттарының амыдыралы-биле көргүскен өг-бүлө Данов Данил-ович болгаш Раиса Саяновна Дажимбалар.

Тес-Хемден Николай Баир-ович болгаш Оюмаа Чорбаевна Аракчааларның, Улуг-Хемден Кошкар-оол Тюлюшевич болгаш Анчымаа Суваковна Дамдын-оолдарның, Эрзин кожуунунуң хүндүлүг чурттакчылары Чыран-дай Шодунович болгаш Чанчин Балчыровна Намзырайларның, Барыын-Хемчиктен Көкен-оол Салчакович болгаш Толчат Кү-жугетовна Сотпаларның өг-бүлелери дээш өскелерни-даа чижекке адап болур.

Хей чылдар иштинде бот-боттарынга шынчызын бадыт-каан, үлөгерлиг өг-бүлелерге аас-кежикти, узун назынны күзеп каалыңар.

Айдың ОНДАР.
Арслан АРАКЧААНЫҢ
тырттырган чуруктары.

Тываның үлөгерлиг өг-бүлелери.

Аныяктар болгаш сайгарлыкчы чорук

“...МЕН БАЗА ЧООНГАН МЕН!”

• Бистиң интервьюс

2000 чылдарның эгезинде Тывага “Чүгле сен дээш” деп тыва кино үнүп келген. Чонга дыка солун болушкун болган. Ооң соонда баштайгы кинонун ийи дугаар кезээ, ооң соонда үш дугаары дээш удаа-дараа тыва дылга кинолар үнгүлээн. Тывага кино уран-чүүлүнүн эгелекчилеринин бирээзи Ролан Ооржак-биле ужуражып чугаалаштым.

— Ада-иенерни, ал-бодуңарны таныштырыптар силер бе?

— Ачам Чадамба Шожал-Доржуевич Ооржак Сүт-Хөл кожуунун Ак-Даш, а авам Эмма Очур-ооловна Ооржак Чөөн-Хемчиктин Бажың-Алаак чурттуг. Авам, ачам кайызы-даа башкы улус.

Ачам бистиң аравыста ам чок. Ол Чечен-оол Монгуш, Аяс Монгуш, Маадыр Монгуш ышкаш ат-сураглыг улуг мөгелерниң тренери чораан. “РФ-тин алдарлыг тренери” деп аттын эдилекчизи.

Авам амгы үеде Кызылдың 9 дугаар школазында ажилдап турар. Ол — РФ-тин болгаш ТР-ниң алдырлыг башкызы. Ниитизи-биле 40 чыл иштинде башкылаан. Ооң өөреникчилеринин аразында эмчи, башкы, дарга дээш кымнарны чок дээр.

Мен бичии турумда-ла авам, ачам суг Кызыл хоорайже көжүп келген. 1998 чылда Кызылдың 1 дугаар школазын доостум. Школа соонда Тываның күрүне университетинин төөгү факультетинче кирип шыдавайн баргаш, ол үеде Кызылдың 1 дугаар профессионал училищезинге ажиттыг олимпийжи

курлавырлар салбырының бокс тренерлери белеткээр клазына кирип алдым. Аңаа бир чыл өөренип турар үемде эртенги шактарда өөренип каапкаш, кезээ хондур ажилдап турдум.

Чогум бодум эртежик-ле 6 класстан эгелеп лотореялар садып ажилдап эгеледим. 7 класс соонда төп рынокка мороженое, чуурга-даа садып турдум. Үргүлчү-ле бир-ле чүвени садып-саарган турар чаңчылдыг мен. Садып турган мороженом эриир деп баарга, чамдыкта бодум чиптер, ынчангаш мороженое садарына дыка ынак мен. Солун-сеткүүл-даа садып чордум. “Сөөлгү медээлер” деп алгырып тургаш садарымга, улус маңажып келгеш, төндүр садып алгаш баар турган. Бир катап “Сөөлгү медээлер” деп алгырып-алгырып, “Тувинская правда” солунну төндүр садыпкаш, сөөлгү арткан солунну ажадыпкаш көрө бээримге, эрткен неделяның эрги солуну болган. Оон ыяткаш, халып чоруй барган мен.

Училище соонда Москваның күрүне университетинин төөгү факультетинин политология кафедрасынче кирип алдым. Бир дугаар курсту доозуп тургаш, шылгалдаларны шуптузун 5 демдектерге дужагаш, президент стипендиязын ал эгеледим. Хоорайның бокс маргылдаазына киришкеш, чемпионнап каан мен. Эң кол чүве чемпионнап кааным-даа эвес, а Москва хоорайның 3 чыл иштинде кымга-даа аштырып көрбээн боксерун тиелеп кааным болган. Ол кижини тиелеп алырымга, бүгү

Москваны ажып тиелеп каан ышкаш болган мен. Ийи дугаар курстан эгелээш эгезинде ресторанага суши кылып, а ооң соонда өске-даа ажилдарны кылып өөренип алдым. Москваның тыва студентилеринин президентизиде турдум. Ынчан калмыктар, буряттар, тывалар шупту катчып алгаш, Шагаа байырлалын бир-ле дугаар демдеглээнивис ол.

Университетти дооскаш, Москвага ажилдап артып калгаш, ажилдаан акшам-биле видеокамера садып алдым. Эгезинде клиптер тырттырып эгелээн мен. Ынчан киж бөрүзүнге видеокамера турбаан. Кончуг ховар эт турган. Кыска кинодан кылып көрзе деп бир хүн бодай берген мен. Тускай эртем чок кино тырттырып турар улустар бар ирги бе дээш интернеттен дилеп-даа олурар мен. Роберт Родригес, Джеймс Кэмерон ышкаш тускай мергежил чок-даа болза, билдингир режиссерлар апарган кижилер дугайында сонуурган номчудум. Бо улус шыдап турда, чоонган мен дээш, күзелимниң аайы-биле ажилдап чорзумза деп бодап эгеледим. Ол бодалымны улаштыр сайзыраткаш, “Чүгле сен дээш” деп кинонун сценарийин бижип алдым.

Кинорежиссер Владимир Коппу Москвага өөренип тургаш, диплом ажылын кылып, видеолар тырттырып чоруп турганын көргөн киж мен. Кино тырттырар болза мындыг болур чүве ышкажыл деп эскерип турган мен. Оон ол бодап кезек када чиде берген. Кажан видеокамера садып алырымга, ынчангы ол бодалдарым катап эргип келген.

Эгезинде эш-өөрүмге чугаалаарымга, каттыржып турдулар. Хүнзедир бир үзүндүнү тырттыргаш, кезээ хондур монтаптапкаш, эртенінде көргүзеримге, сонуурган эгелээннер. Ажылы-выс бичиленп шуудап эгелээн. Киновусту тырттырып доозупкаш, “Найырал” кинотеатрына чедир бердивис.

Комиссия тургускаш, чонга көргүзөр-көргүспезин шиитпирлеп, бир эвес комиссия чөпшээрээр болза, ынчан көргүзүп болур бис дээн. Комиссия көргөн соонда, чонга көргүзүп болур, солун-дур дээш

Р. Ооржак “Sony-G70” видео-камеразы-биле.

чөпшээрелди берген. Киновустун чарлалын азыпкан. Кыдындан хайгаарап турарымга, эрткен-дүшкен чон: “Оо, тыва кино, солунун аа!” джикип, чарлалды көрүп эртип турар болган.

Кинону көргүзүп эгелээрге, көрүкчүлөр залды шыгырт долуп, чон сыңышпайн турду. Ооң соонда өг-бүлемниң байдалы-биле кезек үеде кино кылырын соксаткаш, күрүне ажылынче шилчип ажилдай бердим. Бир чыл ажилдаан соонда база катап-ла кино дугайында бодалдарым мени амыратпастаан. Ажылымдан үнгеш, күзелдеримни боттандырып кириптим. Чечен Салчак деп эжим-биле сүмелешкеш, “Чүгле сен дээш” деп баштайгы кинонун ийи дугаар кезээн кылып эгеледивис. Комиссия хынаан соонда Тываның В.Ш. Көк-оол аттыг хөгжүм ши театрына көргүстүвүс.

Ийи дугаарында “Келин кыстың хомудалын” үндүргөн бис. Ол кинонун баштайгы көргүзүүн Москвадан келген дизайнер Артемий Лебедев база көргөн. Ол Моолдан Москвага бар чыткаш, орук аайы-биле Тывага кире дүшкен кижидир. Кинону көргөн соонда, социал четкилерде бодунун блогунга: “Тывага чорааш, тыва кино көрдүм. Театрга киж дыка хөй болду. Билеттер артапайн барган. Арай боорда билет тып, садып алдым. Ийи наркоман биле келин кыс дугайында солун кино болду” деп бижип каан болган.

— Кино уран чүүлүнге хамаарыштыр оон ыңай чүнү кылдыңар?

— 2016 чылда “Легенда о Копловате” деп кинону тырттырары-биле чалаан, 7-8-даа тыва аңаа барып кириштивис. Бир үзүндүде ойнаан мен. Бо чазын

“Три в одном” деп кинога таксист киж ролун ойнадым. Ол кино кыжын азы келир чазын үнүп келир. 2012 чылда бир япон режиссер мени чалаарга, Токио чораан мен. Аңаа артып калгаш, улаштыр өөренирин сүмелээрге, мээң куда болур деп турган болгаш, Тывага дедир чанып келгеш, олчаан барбайн бардым.

— Хараадан чыг болгандыр аа... Ол

чалалгачар күштүг хевеспе?

— Ам ынчангы дег кино, сагыжым аарбастай бер. Кинога тырттырып турар терни база халас ажилда эвес. Чүнү-даа кылыр дээр бир дугаарында акша-төгөр үзөр болгай.

Бир катап грантыга кикеш, 150 муң рубль алды “Лама” деп кинону кылыр улуг турган бис. Ынчалза-даа төлөвилелге киржип, аңаа ральдыг дузазын кадып тулама башкы хенертен чокапга, “Лама” деп кино болду барган. Сайлык Шулуу-Маа Чечен, мен үжелээ демне алгаш, бичии уругларга те болгаш кино школазы ажа алгаш турдувус. Аңаа элзлер кээп турган. Түннели “Лама” деп кинонун идеязы-бөмөйизимээр уткалыг “Байлыг” деп кинону кылып алгынап алган грант акшавыс отчедун ооң-биле кылдывыс.

— Амгы үеде кайда ажилдап турар силер?

— Россияда беш эң улуг транспорт компаниязының бир “Скиф-Карго” деп компания ажилдап турар мен.

— Тыва кино үндүрерин сонуургалдыг болгаш, тыдылдың салым-чолу бисилерни дүвүредип чоруур даваас боор. Сөөлгү үеде тыдылды факультатив хевирин өөредип эгелээр деп үзө бодалдарга хамаарышты чүнү чугаалап болур силер?

— Москвада ажилдап, чуртап-даа чорзумза, тыва дылыны утпайн чоруур мен. Бичим уруглар сады барып турган баштай орустап чугаалап эгелээн мен. Школага тыва дыл болга төрөөн чогаал кичээлдерин ачызында төрөөн дылым кончуг эки билер апардым. Тыва чогаалдар номчурунга ынч мен. Тыва дылды чүгле факультатив хевиринге өөредип деп бодалды шын эвес де санаар мен. Бир эвес тыва дыл кичээлдерин өөредилге программасындан ап кааптар чүр болза, төрөөн дылывыс уттуур дурар. Тыва дыл дээрже тюрк дылдарның эң бурунгу хевир ышкажыл. Чижээлээрге, Моолдун Култегин каганның үезинде-ла улугдашта бижип каан бижикте бар. Ону эртемденнер номчууга: “Белдир чурттуг мен” деп каан болган. Өске чоннарда ооң утказын кым-даа билбээ чүгле тывалар билип каан.

— Солун ужуражылга дээр четтирдивис. Ажыл-ижинер чедиишкinnerни күзедивис. Айдың онда чугаалашка

Ролан Ооржак Улуг-Хем эриинде эштери-биле.

Бистиң башкывыс Донгур-оол Конзай-оолович Ховалыг кижилерге дузааргак, ак сеткилдиг, уран чүүлге бердинген салым-чаянныг кижилерниң бирээзи. Ол 1948 чылдың март 7-де Сүт-Хөл кожуунун Кара-Чыраа суурунга төрүттүнгөн. 1966 чылда Суг-Аксы ортумак школазын дооскаш, 1969-1971 чылдарда шериг хүлээлгезин эрттиргеш келген.

1976 чылда Минусинск хоорайның культура училищезин чедишкенин дооскаш, Ирина Седенова-биле амыдырал-муртталганы тудуп, 2 ажы-төлдүг, хөй уйнуктарлыг болганнар. Улуг оглу Аян Донгур-оолович Ховалыг Кызылдың спорт школазында Тываның кикбоксинге аныяктарның чыынды командазының улуг тренери. 2016 чылда Ирландияга делегей чемпионатына оң алды өөреникчизин кириштирген, оларның бежи чемпион болганнар. Өөнүң ишти Саида Александровна улуг экономист-бухгалтер.

Уруу Айлаана Донгур-оолович Бойбу – Иркутск хоорайның эмчи университетин дооскаш, Кызыл хоорайда венеролог эмчи, ооң өөнүң ээзи Юрий Комбу-Сурунович Бойбу база Иркутск хоорайның юридиктиг университетин дооскаш, амгы үеде суд чериниң приставы болуп ажилдап турар, олар ийи ажы-төлүнүң төлөпиг ада-иези.

Башкывыс Донгур-оол Конзай-оолович 1977 чылда күш-ажылчы базымнарын Ак-Довурактың культура ордузунга эгелзэн, танцы башкызы Оюмаа Сегиевна Седей-биле уругларның танцы-самынын, ниити ырының Детство аттыг бөлүүнүң тургузукчулары. 1980 чылдың сентябрь айда Тываның улуг танцы башкызы Сай-Хоо Даржаевна-биле Ак-Довурактың уран чүүл школазынга танцы салбырын ажитканнар.

Ол 1988-1998 чылдарның дургузунда Ак-Довурак хоорайның уругларның уран чүүл шко-

АМ-ДАА АРГА-СҮМЕНИ АП ЧОР БИС

лазынга удуртукчулап ажилдаан. 1990 чылда Ак-Довурак хоорайның башкы училищези Чамьян Бийымбаевич Ондарның удуртулгазы-биле ажиттынары билек, аңаа ажилдай берген. Ол хөй санныг сургуулдарны музыка салбырынга баянга ойнап өөредип, ажил-ишчи оруун айтып, арга-сүмезин болгаш дуржулгазын берип, амгы үеде чедир бистиң-биле харылзаазын үспейн, айтыкчывыс болуп ажилдап чоруур. «Ак-Довурактың башкы училищезинге кады ажилдап чораан үелерим ам-даа менээ уттундурбас» – деп, биске чугаалап чоруур кижиге. Чүге дизе удуртукчу башкывыс Чамьян Бийымбаевич кончук дээн шыырак специалистерни чыып алгаш, үр-түннелдиг ажилдап, амыдыралдың эки-багын деңге үлежип чораан.

Училищениң музыка салбырын дооскан сургуулдары Тываның аңгы-аңгы

садының музыка башкылары Айдаана Кызыл-ооловна база Шончалай Хулер-ооловна, Барлык сумузуңуң «Салгал» уруглар садында музыка башкызы Андриян Хурен-оолович Сергештей, Сүт-Хөл кожуунун Кызыл-Тайга ортумак школазының музыка башкызы Елена Викторовна Ондар, Бай-Тайганың уругларның уран чүүл школазында Андриян Андреевич Олей, «Авырал» немелде өөредилге чериниң өөредилге талазы-биле оралакчызы Айлыкмаа Моккур-ооловна Куулар база оон-даа өскелерни

Башкыга мөгейиш

Донгур-оол Конзай-оолович Ховалыг.

Ыры-хөгжүм ансамбли «Кнопочки баянныне». Удуртукчу Д.К.Ховалыг.

булуңнарында өөредилге шугумунда бичии чаштарны ыры-хөгжүмге кижизидип чоруурлар.

Олар кымнарыл дээр болза, Аяна Калдар-ооловна Конгар-оол – Ак-Довурак хоорайның уран чүүл школазының директору, Савва Донзиевич Саая база Аяна Майн-Тарааевна Кара-оол – баян башкылары, Ак-Довурак хоорайның 4 дугаар ортумак школазының музыка башкызы Аянмаа Даш-Могеевна Ондар, Ак-Довурак хоорайның 1 дугаар ортумак школазында музыка башкызы Анаймаа Дуктуговна Монгуш, «Мишутка» уруглар

салаа базып санаар болза, төнчү чок деп болур. Училищевисти доозупкан соовуста-даа ажылывыска билдинмес берге айтырылгар тургустунуп кээрге, башкывыска баар бис. Ол биске дузаны кадып, бодунуң чылдар иштинде чыып, шыгжап чораан ноталарын биске эккеп берип чоруур.

Ак-Довурактың башкы училищезинге ажилдап чорааш, «Кнопочки баянныне» деп ыры-хөгжүм ансамблин тургускаш, бо үеде чедир ам-даа сайзырап, удаа-дараа болуп эртип турар янзы-бүрү мөөрейлерге

киришкеш, лауреат атты чедип ап чоруур бис. Бо ансамблде ажилдап турар башкылар шилип алган мергежилиниң талазы-биле кончук шыырактар. Валерьян Владимирович Херелчап, Аяна Майн-Тарааевна Кара-оол – баян башкылары, Шолбан Каң-оолович Монгуш – гитара башкызы, Ролланд Михайлович Наскыл-оол – блок-флейта башкызы, Арсен Данилович Хомушкун – тыва хөгжүм херекселдериниң, сыгыт-хөөмей башкызы, Сайлыкмаа Шыырап-ооловна Хертек – домра клазының башкызы, Шеңне Валерьевна Сандан база

Диана Олеговна Хертек – фортепиано клазының башкылары, Олимпиада Базыр-ооловна Бегзи база Чойганмаа Хереловна Монгуш – вокал клазының башкылары.

База-ла өткүт үнүг ыраажыларывыс, Ак-Довурактың уран чүүл школазының хөгжүм башкылары Алимма Малчын-ооловна Далай, Айлаана Картыг-ооловна Хомушкун, Аида Анатольевна Кызыл-оол. Башкывыстың удуртулгазы-биле уран чүүлдүг көрүлдери: «Тыва – бистиң өргээвис», «Тиилелгениң салюду», «Ойна, гармонь», «Уран чүүлдүг чөлээжи», «Аялганың хээлери» дээш оон-даа өске мөөрейлерниң тиилекчилери бис.

Башкывыс Донгур-оол Конзай-оолович амгы үеде Кызыл-Мажалыктың уругларның уран чүүл школазында танцы клазының үдекчи башкызы. Хөй чылдарның дургузунда культура шугумунга болгаш Ак-Довурактың башкы училищезинге үр-түннелдиг ажил-ижи дээш «Россия Федерациязының ниити өөредилгезиниң тергигини», «Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг аттарның эдилекчизи. «Бо бүгү хүндүлүг аттарны чедип алырынга культура килдизиниң даргазы турган Вадим Комаадырович Монгуш база Ак-Довурактың башкы училищезиниң директору Чамьян Бийымбаевич Ондар оларның деткишкени улуг. Оларга канчаар-даа аажок өөрүп четтиргенимни илередип олурар мен» – деп, башкывыс ам-даа чугаалап чоруур.

Хүндүткелдиг башкывыстың 70 харлаан юбилейлиг чылында аңаа өөрүшкү-маңнайы, кандег кадыкшылды, узун назылаарын, амыдырал-чуртталгазынга ак орукту сеткиливис ханызындан күзевиишан, черге чедир мөгейип, четтиргенивисти база катап илередип тур бис!

Аяна КАРА-ООЛ,
Ак-Довурактың
уругларның уран чүүл
школазының баян башкызы.

Прокуратураның дыңнадыгларындан

МЕГЕ АКША-БИЛЕ

Тывада бир эр кижиге меге акша тудуп алгаш, садыгларынын оралдашкан. Улуг-Хем район суду РФ-тиң Кеземче Дүрүмүнүң 30 дугаар чүүлүнүң 3 кезээнде база 186 чүүлдүң 1 кезээнде көрдүнгөн кем-херекти үүлгеткени дээш (РФ-тиң Төп банкызының банк билединиң меге хоолгазын тарадырын оралдашканы дээш) буруудаттырып турар Мерген Карашпайны буруулуг деп санаан.

Суд сайгарылгазының үезинде илерээни чүл дээрге, 10 чылдың апрель 10-да Карашпай 5000 рубль түңнүг меге саазын акша-биле (меге акша дээрзин биле тура-а) Шагаан-Арыгның №5 павильонунга садыгжыга чеде бергеш, садыгжынын оралдашкан. Садыгжының ыгыртыпканы-биле полиция ажилдакчылары чедип елгеш, ол кижини тудуп алган.

Суд кеземче херээниң материалы-биле таныжып, айы-даа таланы дыңнааш, күрүнө буруудадыкчызының аналын барымдаалап, Карашпайны 1 чылда хосталгазын казыырын шийттирлээш, РФ-тиң Кеземче Дүрүмүнүң 3 чүүлү-биле аңаа 2 чылда шенелде кеземчени берген. Шенелде хуусаа үезинде суд Карашпайга немелде үлээлгелерни онааган: чурттаар черин ону хыналдага лган органга дыңнатпайн солуп болбас база чурттап урар черинде кеземче күүседир инспекцияга айда бир атап демдегледир.

Судтуң шийтпири күш кирген.

Долаана ШАРАВИИ,
Улуг-Хем район прокурорунуң дузалакчызы.

СУГ ЧОКТА КАНЧААР...

Таңды кожуунуң прокуратуразы суд таварыштыр тус чер эрге-чагыргазына чурттакчыларны соок суг-биле хандыраары дааскан.

ТР-ниң Таңды кожуунда Бай-Хаак суурнуң Ра-

бочая кудумчузунда чурттап турар хамаатыларның билдиришкенин кожуунуң прокуратуразы сайгарып көргөн. Чурттакчыларны суг-биле хандыраар дугайында хоойлуну хажыдып, Бай-Хаак суурнуң мурнуу талазында кудумчуда 15 бажыңның чурттакчыларын соок суг-биле хандыраарын үзүктелдирип, суг сөөртүлгезин кожуун чагыргазы организаставааны илерзэн.

Прокуратура хыналданың түңнели-биле Таңды кожуунуң чагырга даргазының хүлээлгезин күүседип турар кижиге ол хажыдышкынарны чайладырын дааскан турбуже, чонну суг-биле хандыраар хемчеглер долзу-биле күүсеттимзэн. Ижер сугнуң чогу чурттакчыларның амы-хууда амыдыралчы херекселдерин долзу-биле алыр хамааты эргелерин хажыдып турар. Ынчангаш Таңды кожуунуң прокуратуразы Таңды кожуун чагыргазын соок суг-биле чонну хандыраарыне албадар дугайында билдиришкенин район судунче кириген.

Прокурорнуң кириген билдиришкенин Таңды район суду бүрүнү-биле хандырган. Шийтпир күш кирген болгаш прокуратураның контролонда турар.

Валерия КУУЛАР,
Таңды кожуунуң прокурору.

ПРОГРАММА ЧОК СУМУ

Дус-Даг суму чагыргазы националдар аразының харылзааларының, экстремизм болгаш терроризмге удур муниципалдыг программаны хүлээп алыр тургаш, ону кылбаанын Өвүр кожуунуң прокуратуразы илереткен.

Ынчангаш кожуунуң прокуратуразы суд таварыштыр Дус-Даг суму чагыргазына ук программаны хүлээп алырын дааскан турган.

Муниципалдыг программаны Дус-Даг суму чагыргазы бо чылдың эгезинде-ле хүлээп алыр тургаш, мынчага чедир ону хүлээп албаан болган. Өвүр кожуунуң прокурору националдар аразының харылзааларының,

экстремизм болгаш терроризмге удур муниципалдыг программаны хүлээп алырынга хамаарыштыр район судунче билдиришкенин кириген. Ооң түңнелинде суд прокурорнуң билдиришкенин сайгаргаш, ону хандыраар деп шийттирлээш.

Судтуң шийтпири күш кирген болгаш тус чер эрге-чагыргалары ук программаны ажилдап кылып эгелзэн.

Шолбан ООРЖАК,
Өвүр кожуун прокурорунуң оралакчызы.

БОДУ БОДУН ШАҢНААН

Тожу кожуунуң чагырга даргазының хүлээлгезин күүседип турган кижиге хамаарыштыр прокуратура хыналдазының түңнелинде коррупция угланышкынын кем-херек дээш кеземче херзэн оттурган.

ИХЯ-ның муниципалитеттер аразының «Кызылский» килдизиниң Тожу кожуунуң девискээринде кем-херектер истелгезиниң салбыр начальниги Тожу кожуунуң чагырга даргазының хүлээлгезин күүседип турган кижиге хамаарыштыр РФ-тиң Кеземче Дүрүмүнүң 159 чүүлүнүң 3 кезээ-биле (эрге-дужаалын ажыглап өскениң өңчүзүн бузуруп алганы дээш) херекти оттурган.

Кем-херек материалындан илерээни чүл дээрге, Тожу кожуунуң чагырга даргазының хүлээлгезин күүседип турган кижиге бюджет албан черинге бодунуң эрге-дужаалын ажыглааш, бодунга 50 муң рубльден хөй акша түңнүш аңналга алган болган. Ооң-биле кожуун бюджетинге когаралды ол чедирген.

Амгы үеде ук херек ИХЯ-ның муниципалитеттер аразының «Кызылский» килдизиниң Тожу кожуунуң девискээринде кем-херектер истелгезиниң салбыр начальнигиниң истелгезинде турар. Ук херек талазы-биле истелге ажылы уламчылап турар.

Наталья ГРЕК,
Тожу кожуунуң прокурору.

Номчукунуң саналы

ИДЕГЭЭР МЕН

Тыва чон бо үеде ёзулуг-ла сүзүктүг апарганы эскеринчиг. Аал-аймаа-биле чер-чуртун дагыыр, аал-оранынче лама-башкылар чалап, ном номчудар, хүрээ-хииттерге өргүл кылып, өпоялаларыга ат-сып бээрде, башкыларындан айтырып, айызадып алып, алгышпас-кырышпас, найыралдыг-демниг, арага ижер кижилер безин көзүлдүр-ле ховартап кел чыдар...

Хүрээлерге чеде бээрде, аныяктардан эгелээш, акшый берген кырганнарга чедир чон хөй болу берген. А херээжен чон хүрээге платье азы юбка-лыг баары чугула, дорту-биле чугаалаар чүве болза, эдектиг

хөл кедип алыры чугула. Чүге дизе Судур номчулганын буйнын, тейлээшкенин буйнын эдекке дозуп алып дээр чүве. Лама-башкыларывыстың хевинче оларның кедип алган хеви — шандыпче көрүп, ону эскерер болзувусса эки. (шандып дээрге лама башкының юбка ышкаш хеви). Олар үргүлчү ном хураарда, шандыптыг олурар болгай.

Ылаңгыя аныяк уруглар чол-дак чүвүрлер көтпес болза эки. Мону ам шунту чугаалажып, соксадып көрээлиңер, чонум. Ажы-төлге дамчыдып, оларны сургап, авалар, угбалар демниг ажылдаар болзувусса, каракка чаржынчыг чүүлдер турбас апаарыга идегээр мен.

Сайлыкмаа КОМБУ.

Кызыл хоорай.

Солунга үнген материалга хамаарыштыр

ОН-КУМНУ
ДАГЫРЫ
ЧӨПТҮГ

«Шын» солунуң бир үндүргөзүңге Улуг-Хем кожуунда Он-Кум оваазының дугайында санал үнген болгай.

Чогуу улуг Бай-Тайга, Буура ышкаш тайгаларны республика чергелиг дагып турарын билир бис. Ыдыктыг Хайыраканның баарында Он-Кум оваазын аңаа хамаарылгалыг Улуг-Хем кожуун чагыргазы өөренип көргөш, бир-ле шажын байырлалыга дүүштүр чаңгыс ол-ла үеде, аргалыг болза чай эгезинде, чылдың-на дагыыр кылдыр док-

таадып алза эки боор. Шынап-ла, улуг оруктар белдири төп черлерге турисчи баазаларны тудуп, культура массалыг ажылдар сайзырап-ла турар болза эки. Оран-чурттуң оът-сигени, тараа-быдаазыңа дөгүм болуп, суг-чаашкыны кыйгырып, буйан-кежик чалап алып үнелиг саналды деткип, чон амырап турар. Кожуунуң суурлары, ажыл-агыйлары хөй. Дагыл-га езулалыңа кижилер чүгле өөрүүр, амыраар ужурулуг. Мээң бо чагаамга Арыскан суурнуң Кыргыстары база үнүн кадып деткип турарлар.

Алдын-оол БИЧЕ,
күш-ажылдың хоочуну.
Шагаан-Арыг хоорай.

Чаңчыл-сагылгаларывыс

ЧЭЭНИМ ООЛДУ ТАНЫП КААШ...

Оол, кыс таныжып, ынакшый бергенде оолдун ада-иези эптиг, чайлыг үени тып алгаш, келин кыстың ада-иезинге баштай таныжып, чугаалажып чеде бээр чачыл апарган.

Кады төрөөн акымның оолдары (ийи өг-бүлө) мени албан-биле эдертип алгаш, кожавыс суурда кудалар-биле таныжып чеде бердивис. Оолдарым, кенээттерим хөй арага, ужа-төш, аш-чем, бажын ажыр кара эңдере белек-селек кылбаан. Кудаларыңа бөдүүнү-биле чеде бергени мээң сеткилимге аажок кирди. Кудалары дыка өөрүп, хүндүлээн. Хүндүткелдин дашказын оол биле кыстың, таныжып алганы дээш, ийи-үш дугурааны көдүргөш, ишкенер-даа. Келин кыстың ачазы мээң чээним болур кижиге болгай. Барган хүнүвүсте ол кудалар бажыңа дөргүл-төрөл дугайында кым-даа чаңгыс-даа сөс чугаалавадыс. Ынакшаан оолду, кысты мактап, чарашынып орган бис.

Таныжып алган аныяктар аажок томааныг, хүндүлээчел мөзү-бүдүштүг улус. Кайызы-даа ажыл-хожолдуг. Оол федералдыг органда ажылдап турар. Барган кезээвисте чээним оол мээң-биле шуут чугаалашпаан. Мени арай аартыктаксап турар ышкаш. Чиктии кончук болган. Чүге дээрме мен оон мурнунда төрөл дугайында чугаалаан мен. Ол дээш мени арай багай кижиге кылдыр көргөн. Ындыг доскут, кызы сагыш-сеткилден адырлыр болза эки. Демей-ле

оол, кыстың кайызы-даа мени улуг өгбевис — кырган-ачавыс деп билирлер. Бот-боттарыңа ынак болуп, омак-хөглүг чуртта-зыннар. Оларга кым-даа доора чудук бооп шыдава. Ынакшый чалбырааш дег күштүг.

Даайы-биле чээни канчаар төрелдежип чорааныл, ол-ла хевээр артар ужурулуг-дур деп бодап кагдым. Ол кезээ чээним төрөл эвес бис дээрзин дыка-ла кызып, ойзу чугаалап кезээледи. Ону бистер күзевээн-даа, айтырбаан-даа бис. Каяа-даа чорааш, ындыг чиктиг байдалга таваржып көрбөз мен. Чээниминиң меңээ хамаарылгазы ол кезээ мени арай хөлзедипкен, артында-ла аарыым база кире хона берген. Кенээттерим мени чүгээртеди кагды.

Төрөл-дөргүл сүрүп чорааш, бир чээним оолга арай багай кижиге болдум. Ол-даа канчаар, эрткен чүве эрткей аан. Чээн-даа, куда-даа болуп чораай-ла бис.

Ада-иенерниң төрелдерин эки билип ап, ажы-төлүңерге таныштырып чорунар. Төрөл улустуң оглу-кызы таныжа берген таварылгада ону соксадыр бе азы канчаарыл дээш кудалар боттары аразында чугаалажып сүмележир болза эки. Чон караа көскү дээр болгай. Сөөлүңде демей-ле билдине бээр. Төрөл бис депкеш үстүңде чижекте дег, чээним оолга багай кижиге болуп көзүлгенимни өске эш-өөрге, кудалашкан чонга, танышкан аныяктарга катаптава-зын күзээр-дир мен.

Оолак КАРА-САЛ,
Чөөн-Хемчик кожуун,
Чыраа-Бажы суур.

Валерий КАРА-ООЛ

ТЫВА ЧОН
ТӨӨГҮНҮҢ
КӨРҮНЧҮҮНДЕ

(Уланчызы. Эгези №78, 79
"Шында")

Төп Азияга буддизмниң нептередир талазы-биле онза роль уйгурларга онаашкан. Олар улуг нуруузуңда манихей шажынның чүдүкчүлери бооп турза-даа, Х вектин эгезинде Согдиана болгаш Кыдаттан келген буддизмниң элээн күштүг салдарына алысканнар. Уйгурлар согдийжи бижикти хүлээп алгаш, согдий болгаш кыдат дылдардан буддийжи сөзүглелдерни эң баштай калбаа-биле очулдуруп эгелээнер. Уйгурларның ачызында Төп Азияның көшкүн аймактары буддизм дугайында баштайгы билиглерни алган. Ынчалза-даа хөй шинчилекчилерниң шын айтып турары-биле, түрктөр болгаш уйгурлар-биле холбашкан буддизмниң Моолга, Тывага болгаш Бурятияга нептерээшкени ындыг үр эвес болган.

Барыын-Хемчик кожуунуң Бижиктиг-Хаяда булуттар, улуглар болгаш куштар хүрээленинде олурар Манджуши бурганның омур-хевириниң хаяда уран чурумалын база Чаа-Хөл кожуунуң Сүме-Белинде кылымал куйда Амиабха будданың оон чанында ийи бодхисаттваның болгаш ийи камгалакчының уран чурумалын уйгур чурукчулар болгаш шевир кижилер VI векте кылган деп, чамдык эртемденнер даап бодап турар.

X вектен эгелээш, индий буддизмниң салгакчызы кылдыр Тибеттиң ролю улам-на улгадып эгелээш. Тибетке буддизмниң калбаа-биле нептерээнин чуртче VIII вектин ийиги чартыында чалаткан индий суртаалчы Падмасамбхаваның ажыл-чорудулгазы-биле холбап турар. IX вектин төнчүзү, X вектин эгезинде үш кол тибет шажынчы чаңчыл: Сакья, Кагью болгаш Кадам сайзыралды алган. Кадам XIV векте Гелуг деп чаңчылче эде тургустунган, оон үндезилекчизи буддизмниң чаарткычы Цоң-капа лама (1357-1419) болган. Тывалар бис амгы үеде шак ол Гелуг чаңчылдың талалакчылары болуп турар бис. Тибет дылче колдуунда санскрит дылдан буддийжи трактаттарны очулгазын идепкейли-биле кылган. Олар бистиң үеде чедир Кэнгюр болгаш Тэнгюр (Тывалап: Канчыыр болгаш Данчыыр) деп ийи чогаалдар чыындызы (судур-номнар) бооп кагагалаттынып арткан, олар индий буддийжи чаңчылдың эң долу илередиин сиңирген буддийжи канониктиг (хүлээп көрдүнгөн) литератураның эң улуг чыындызы деп санадып турар. Оон аңгыда тибеттерниң буддизмче кириген улуг үлүү

Сүзүк

ЧҮДҮЛГЕ-СҮЗҮК —
КҮЧҮ-КҮЖҮВҮС

оларның оон организастыг тургузуун болгаш өөредилге аргаларын сайзыраткаш, оранчок байыдып алганында, а олышкаш бүгү үндезин сөзүглелдерниң утказын ажыдар аргаларны база тайылбырлаарының болгаш өөредириниң тергиин эки системаларын ажылдап кылып алганында. Чоорту Тибеттен буддизм кожа чурттарже тарап кирип эгелээш.

Буддизмниң Моол, Тыва чедир үшкү нептерээшкичалгы XIII чүс чылда болган. Ол үе болза Төп Азияга кият-борджигин деп ызыгуурлуг төрөл бөлүктөн үндезилетинип үнген Тэмүчин — Чингис-хааның башталгазы-биле Моол күрүнениң тургустунганы төөгүлүг үе-чада-биле катчы берген. Чогуу Чингис-хаан боду буддизмни өске шажындан ылгалып турар дээди шажын кылдыр көрбейн турганын, харын-даа ада-өгбөзүнүң Дээрге чүдүүр шажын-чүдүлгезинге шынчы турганын төөгү материалдары бадыткап турар. Оон салгакчыларындан Хубилай-хаан ада-өгбөзүнүң бурун чүдүлгезинге өскерлип, Тибеттен келген эртемден Пагва-ламаның салдары-биле буддизмни хүлээп алгаш, ону моол ниитилелге нептередир дээш, улуг ажылды кылып чоруткан кижиге болур. Хубилайның үезинде буддийжи шажын-чүдүлгө онзагай артык эргелерлиг болуп, буддийжи ламаларны албан-үндүттөн хостаан турган. Буддийжи сангханың төлээлекчилери күрүнө херектерин шиитпирлээрде, улуг салдарлыг апарган. Хүрээлерниң черин болгаш эт-хөреңгизин эжелеп, чок кылырын хораан. Буддийжи хүрээлерни тударынче Юань империяның хааны улуг сагыш салып турганындан 1292 чылдың медээлери-биле, аңаа 42 318 хүрээ болгаш 213 148 лама турган деп турар. Ол үеде буддийжи сөзүглелдерниң хөй кезиин тибет дылдан моол дылче очулдурган. Моол империяның составынче кирип турган түрк дылдыг аймактар база тибет буддизмниң салдарының адаанче кирген. Хубилайның үезинде база бир төөгүлүг болушкун болган. Моолдарның оон мурнунда күскү тараа ажаалдазының соонда демдеглеп турганы чаа чылды император кыдат үлегери-биле кыш сөөлүнче көжүргөн болгаш оортан ук байырлалдың Цагаан сар (Ак ай) деп чаа ады тывылган. Ынчалза-даа бурят шинчилекчи Д. Банзаровтун демдеглээни-биле, «буддизм хамнаашкыны ам-даа кагбаан моол чон аразыңа көөрдө, пекинчи хаан өргээзинге улуг чедишкinnerлиг болган». Ынчангаш Хубилайның өргээзинге буддийжи ламаларның кол адааннакчылары өргээде турар хамнар бооп турган. Моол хааннар хамнаашкыны дазылындан тура тыртпайн, харын-даа боттары база хамнаашкын дагылгаларыңа болгаш өргүлдер кылырыңа кирип турганнар. Мында буддизмниң ылгалдыг онза шинчизи — янзы-бүрү

чурттар болгаш чон культурулуг чаңчылды тааржы бээр көстүп Тываның девискээрингаш шериг-тараалаң суутукан болгаш оларже Кь элээн хөй санныг кыд турган улусту: усчуларгаш тараачыннарны ки кириген. XIV векке чедир шак ол хоорай-суурлар дийжи хүрээлер, дуган тунган турганын археосинчилелдер бадыткап Тываның төөгүзүңде ба буддийжи тудуглар ол бо 1294 чылда Хубилай импмөчөөн соонда, Төп А буддизмниң салдары к берген.

Буддизм шажынны Азияже дөрт дугаар непт кин-чалгы XVI чүс чыл эгелээш, XVIII чүс чылдар үзүк чокка сайзыраач үеде чедир үзүлбейн, улам шышаан хевээр арткан.

(Ынчаарга чамдык лекчилерниң бодап ры-биле, буддизмниң га нептерээшкениниң болгаш алдыгы чалгыны аңгылаар болза чүүлдер Чүге дээрме Алдын-хаанна гаш Джунгар хаанналга үе дөрт дугаар чалгыг деп са Тывага Цин маньчжур тө тергилелиниң үези бо Тыва Арат Республиканы густунганының эге үезин чалгыг деп санааш, а чаа сияга Тыва Республика үе сарыг шажынның катап кээп, сайзырап эгелээни дыгы чалгыг деп санап т Бир талазында, бо бодалда шын болгу дег чүүлдер бар

Дөрткү чалгыгга хамаа тыр алып болза, ылаңгы дын-хаан ол шажынны хү алгаш, моолдарның албан зу-биле шажыны кылып а соонда, Барыын Моолга дизм доктаап быжыккан. Б Алдын-хаанның үезинде нарга удур угланышкыны жынчы чарлыктарны үндүрп айтыр болза эки. Хамнар ачы-дузазындан ойталааш дын-хаан буддийжи ламала ажыл-чорудулгазын бүрүнү-деткип кирипкен. Алдын-нар сайзыраңгай буддизм Тибеттиң хүрээлери-биле рылзааларны күштөлдир Ол үеде тибет буддизм ниитилелге бодунуң туру быжыглап алган, моолдар лай-Ламаны чүгле Тибет эвес, а Моолдун база дэ шажынчы удуртукчузу кыл хүлээп көргөн турган. Тибет дан моол дылче Канчыыр б Данчыырның моол болгаш бет дылдарда тайылбырлар долу очулгазын ынчан кыл бооп турар. База ол үеде а зы барып Моолда буддизм чаңчылчаан баштыңы апар Богда-Кегээнниң азы Жеби Дамба кудуктунуң езу-чаңчы тыптып келген. Баштайгы Бог Кегээнниң үндезин башкылары Далай-Лама биле Панчен-ла олар турган, ынчангаш олар аразында үүлелиг (кармал харылзаа амдыгаа чедир күш хевээр.

(Уланчылыг).

ТЫВАНЫҢ КУШТАРЫ

чылып кээрге, агып чыдар Доңмас-Сугнуң унунда, ол-бо талакы эринде, ындында кожа черлерде талдар, теректер, өске-даа үнүштер ногаарарып үнүп келген. Бо үеде эр ондатра чурттаар чаа уязын тудуп, дөжек салыр сизген чыыр: шыргай үнүштерден чымчак оътту чулгаш, ааста бир боодал чаа оът-биле кургаг сизгеннерлиг өөнчө ээл келир. Оон база катап дужунда эрик кыдында чыдар үнүштерже эштип чоруй баар. Ол аразында чаа өөнге чурттаар дээш, кыс ондатра ааста туткан төлү-биле эр ондатраже уткуштур эштип келир. Ынчаар ол кашпагай кыс амытан төлдерин каш удаа көжүрүп эккээр. Хемчигештиң бо талакы адырында ол аңчыгаштарның байдалы таарымчалыг. Олар амыдыраар чаа чер тып алганнар.

Ол-ла дужааштыр, автоорук жежилдир черде, долгандыр шыргай хыргыштарлыг суг ааглааның адаанга суг куштары ужуп кээп турарлар. Чайгы үеде чыргырааштар төгелчик көлчүгештиң кырында ногаарарып чыдар суг үнүштерин ил, дургаар эштип чоругулаар. Мага-боду доңгайып, суг иштинче думчуун суккаш кемненгенде, даваннарының калбак майыктарының ээлчештир атпаңнаары көстүгүлээр. Доңмас-Суг девискээринде хөөл-бектиң куштарга чеми арбын.

Парктың ортулуктарында куштарның саглаар сыптарында доозазы дүккүр анай-хаактар чокта чаа частып келгеннер. Ам одурааның чечектери чазылгаш, чаагай чыды чоок-кавыда араан. Элээн үе эртерге, ооң чокпак кара каттары өзүп, ам-анналар. Чимистиг ранетка үнүштүң чараш чечектелгени ортулуктарны каастааны көстүп турар. Чыжырганың резиннерин куштар, курт-мыскактар көвүдөдир тартканнар, өзүгөн будукчугаштарында борбак сарыг-кызыл аттары күскээр быжа бээр.

Кызыл хоорайның иштинде-

Хек теректиң будуунда, парк.

даа, ону долгандыр-даа аярга-ыяштыг, хову-шөлүгү, дагыг-даа делгем девискээр хөй хевирлиг куштарның кайы шагдан бээр туруп келген чери. Ынчап кээрге амылыг бойдуста кижиги амытан ол-бо куштар-биле кожа чурттап тургаш, оларны каяа-даа көргүлээр, үннерин дыңнап, чарашсынар.

Тывада янзы-бүрү куштарның саны 300-тен ажып турар. Оларның чамдыызы турум куштар, улуг кезии чаңчыкканы-биле уялаар дээш бээр ужуп кээр. Тываның девискээри куштарның көжөр оруунда чыдар болгаш, чоруунуң аайы-биле куштарның маңаа хонары таарымчалыг. Өскүзүртен девискээривисче душ бооп ужуп кирген куштар база бар.

Бо-ла девискээривисче куштарның аңгы-аңгы хевирлери барык чүс ажыг санныг. Көге-бугалар, бора-хөкпештер, хову хөкпештери, улуг көк-хөкпештер, кускуннар, дүлей-көктер, саасканнар, кара-баарыктар, торгалар, сыгыргылар, кызыл-хөктер, узун кудуруктуг кызыл-хөктер дээш оон-даа өске аттарлыг чылдың-на ырак черлерден часкы үеде бээр чанып кээп турар хөй-ле куштар мында бар. Маңаа чаңчыкканнарындан аңгыда, чамдыызы анаа көжүп-даа чоруурлары бар. Душ бооп ужуп эртип чыт-каш, бичии-ле када хона кааптар куштар база турар. Ындыг ховар омааш-думчук (пеликан) дээр куш бир катап «Цечен-линг» хүрээниң чанында парк ортулуктарына турган.

Куштар уялаар черинге чаш төлүн өстүрүп, чедимчелиг

амыдыраар болза, ажыктын бодааш, дараазында чылын биезги уязынче эглип кээр азы чанынга чаа уя тудуп алырлар. Бо онзагай чүүл дээрже дириг амытаннарның төрөөн черинге сундулуун көргүзүп турар. Куштарның төрөөн черинге бердингениниң миннишкени оларның төрүттүнүп келгенинден бир дугаар чылында-ла тургустунар. Оон эгелеп амыдыраар байдалы доктаамал болур болза, черинге хандыкшылы быжыгар. Чурттап амыдыраар аргазы улгадырга, куштар көвүдээр, девискээрлерни эжелеп нептерээр.

Төрөөн черивистиң девискээринге шагдан бээр чурттап келген үндезин чонувустуң куштарга берген ат-сывы тыва дылывыста бар. Ынчангаш эрте-бурунгу тюрк улустуң куштарны адаан аттары тыва дылда илереттинген. Ынчалза-даа амгы шагда аттары уттундурган куштар хөй. Шынап, кым билер, ам «адавастай» дээр куш аяннашкак адын ынчан эдилээн боор.

Куштун бодунуң даштыкы хевир, мага-боду, дурт-сыны, өң-чүзүңү, шимчээшкени азы үнү, куштун ээлеп турар чери, амыдыралы, аажы-чаңы, өске-даа шынарлары аттың тыптырының чылдагааны болур. Ооң чижээне мында куштарның кайы-бирээзи-биле тодаргай таныжып көрээлинер.

Үнүңгө дөмейлеп адаан атты эдилеп чоруур куштар бо. Үгүнү «үү-хүк, үү-хүк» дээн ышкаш үндүрген ыды-биле адааны чөп. Каарган база эдер үнүңгө дөмей адын эдилээн: «Каарк-каарк!» Дүңгүрлээн холдарын коваңнадыр чайгаар, алганган хам ышкаш шимчээшкениң, чалгыннарын далбаңнадыр куш «хамнаарак» деп атты алган. Торга болза ыяшты думчуу-биле торупадыр соктаар — торр, торр! Делегейде хөй санныг куштарның шинчилекчилери орнитолог эртемденнерниң тургускан даңзыларын номнардан, интернеттен көрүп болур. Ында бүгү куштарны аймак аайы-биле бөлүктөргө чарган. Ол бөлүктөрниң иштинде база

Бора конгуктар талдар аразында, парктың ортулуктары.

бөлүктөр бар. Артында, оон улай хевир база-ла бир-ле ылгавырлыг демдээ-биле ол-ла бөлүктүң адынга немей тааржыр сөс кириген бир аттыг азы өске-даа аттыг бооп турар. Чижээлээрге, тыва сөзүвүс-биле алырга, «каас хевирлиглер» бөлүүнде кирип турар куштар — «шымнырактар», «даргаттар», «суг өдүрөктери» деп бөлүктөргө чардыган.

«Суг өдүрөктер» бөлүү болган куштарның аразында черлик өдүрөктер (чыргырааш, бос), сиргейлер (чергий өдүрөк), сыгырар-сиргейлер (чыргыраа), шивегей-кудуруктар (хыл-кудурук, шиш-кудурук), сыгырар өдүрөктер, калбак-думчуктар (хүрөң-ала) дээр аттарлыг куштар кирип турар.

«Шымнырактар» бөлүүнүң аразында ак карактыг шымнырактар дээр куштар бар. «Даргаттар» бөлүүнде кирип турар куштарда улуг даргаттар бар. «Каас хевирлиглер» бөлүүнде «моң-баштыглар» деп кезекке чардыган куштардан моң-баштыглар боттарының бөлүүнде туруп турар. Кысказы-биле алырга, куштарның даңзызының тургузуу мындыг-дыр.

Эртемденнерниң «Шестязычный словарь названий птиц Тувы и Западной Монголии» деп словари 1999 чылда үнген. Ында эртемденнерниң тыва дылывыста аттары чок куштарга

Сарыг(сайлык)Доңмас-Сугда.

чаа аттар кылдыр саналдаан аттары бар. Бо ном-биле таныжып, куштарның аттарын ылавылап, чаа адын тодарадып көөрү чугула. Бир эвес куштарның чогумчалыг аттары шын ажыглаттынып, чоннуң аразынга нептерээр болза, ынчан ылап аттарын чүглүг куштар чоорту эдилеп эгелээр. Черле ынчаш тыва дылда куштарның аттары онза. Кижилерниң чурттап турар төрөөн черинге хайгааралындан, сонургалындан бо бүгү чүүлдер амыдыралга боттаны бээр.

Дамырак ЧООДУ,
библиограф,
краевед, К.И. Чуковский
аттыг уруглар библиотека-
зының ажылдакчызы.

Журналистиң эскерии

ЭКИ УЛЕГЕРНИ ЭДЕРЭЭЛИҢЕР

Чоокта чаа хакастарның национал байырлалынга чорааш, бодунуң көргөн, сонуургаан чамдык эскерилеримни бижип көрейн. Аскиз районнуң чоогунда Сагай шөлүңгө болган байырлалда чыылган улуг-бичии чонну көөрге, арылар өөңгө дөмей болду. Хакастар боттары, орус, тыва, алтай дээш кымнарны чок дээр... Сибирьниң биче-буурай чоннары база ол хүннерде чыылган турган.

— Мынча хөй кижиги чыгып рда безин, бо девискээрниң ыг-силиг деп чүвезин, дыка румнуг, көр даан — деп, бүгү зынында хөй-ниити болгаш уртулга ажылынга ажылдап раан Алдын-кыс Чамзырын-на чугаалай-дыр. Шынап-ла, лгандыр эскерер болза, мур-

нуу талазында демир-орук, улуг, чиик машиналар эртер оруктар шөйлүгөн. А соңгу талазында тас даглар, ооң баарында кара-суглар чок дээрден башка көктүг-шыктыг шөл. Чогум база чонга дыка таарымчалыг шөлде эрттирип турар хакастар чорду.

Аъттыг, чадаг шагдаа ажылдакчыларының, машина-балгаттың хөй деп чүвезин. Машиналарны элээн ырадыр үш чүс метр хире черге тургузуп кааш, оон бээр чадаг кылаштап кээр. Харын черле чурумнуу-даа, шыңгызы-даа кончуг. Байырлалда чыылган чон саазыннары, чук саваларны, шилдерни «Эко Хакасторсырь» деп бижиктиг шаараш, улуг саваже октаар чорду. Аай-дедир эртип турар бичии-даа оолдар суксун ишкен саваларын ынаар октаптарын кыдындан эскерип турдум. Оозун бодаарга, бо рес-

публикада экология талазы-биле шыңгы хемчеглерни чорудуп турар байдалдыг.

«Эко Хакасторсырь» дээр-ге Абазада октаан бокту болбаа-зырадып турар улуг бүдүрүлдир. Шилдерни бир аңгы, чук болгаш саазыннары, демир-дести аңгы октаар, чер санай бокталдырып чорбас кылдыр чурумчудуп каан. Бистер база бо чоннуң эки үлегерин эдерер болзувусса эки.

Бо бүдүрүлгө албан черлери-биле база кады ажылдап, керээни чарып алган, оларның октаан богун баргаш, чүдүрүп ап турар болду. Ооныңай «Сюгеш» турисчи баазыныга чеде бээривиске, ында база мындыг улуг саваже шилдерни бир аңгы, чукту, демирни, саазыннары өске саваже октаар кылдыр тургузуп каан. Турисчи баазалар-биле керээни

чарып алган хире.

Мындыг чурумнуг кылдыр аңгылап каарга, демги бүдүрүлгеге ону болбаа-зырадырынга кончуг таарымчалыг чүве-дир. Бистер база кожаларывыс дег чурумнуг болур болзувусса, аржаан, хөлдеривис, чурттап

турар чараш булуңувус арыг-силиг турар чүве-дир ийин. Кайы хамаанчок бок-сакты октавайн, дүкпүрттүнүп чорбайн, эки чаңылдарны дедир эгидип алыр аргавыс бар-дыр.

Ася ТЮЛЮШ,
журналист.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

КАРКАСНЫЕ ДОМА

Преимущества каркасного дома:

- Теплый
- Маленькие затраты на отопление
- Не надо ждать усадки
- Теплый пол
- Быстрое возведение «под ключ»

*Строительство до 3-х этажей

СТРОИМ:*

ДОМА 4м 24м² 6м 36м² 9м 54м²

ПРИСТРОЙКИ

ГАРАЖИ

ОБЩЕЖИТИЯ

ТОРГОВЫЕ ПАВИЛЬОНЫ

УБИРАЕМ ВАШУ КРЫШУ И

НАДСТРАИВАЕМ 2 ЭТАЖ

ТАКЖЕ ОКНА, ДВЕРИ,

ОСАДНЫЕ РАБОТЫ

МАТЕРИАЛ+РАБОТА

Сертифицировано: Реклама**

ИП Монгуш Р.К. ОГРН 308171932200016

Компания «СтройМастер»

ул. Кочетова, 162/1 (возле моста)

8-923-555-77-27

«Тываполиграф КХН»

Офис өрзэлдерин
арендага дужаап турар.Тел. 8(39422)3-04-71,
3-04-47.

КУПЛЮ АВТО

по выгодной
цене.

Тел. 8-923-385-7007

БПОУ РТ «Кызылский колледж искусств им. А.Б. Чыргал-оола»

Внимание абитуриента

График работы приемной комиссии:

01 июня – 17 августа 2018 г. – прием документов
20 августа – 24 августа 2018 г. – приемные испытания
27 августа 2018 г. – зачисление абитуриентовВ 2018-2019 учебном году
колледж искусств
производит набор по
специальностям:

53.02.03 Инструментальное исполнительство

53.02.04 Вокальное искусство

53.02.05 Сольное и хоровое народное пение

53.02.06 Хоровое дирижирование

53.02.07 Теория музыки

51.02.01 Народное художественное творчество
(по видам)

Хореографическое творчество

54.00.00 Изобразительное и прикладные
виды искусств

Срок и форма обучения: очная 3 года 10 месяцев

51.02.03 Библиотечное дело

Срок и форма обучения: очная 2 года 10 месяцев

Для поступающих без подготовки организуются платные подготовительные курсы.
Сроки проведения курсов:
13 – 18 августа 2018 г.
Для абитуриентов будут проводиться занятия по музыкально-теоретическим и специальным дисциплинам.
Телефон для справок:
Учебная часть: 8(39422) 2-34-18, т. 8-923-266-50-33
Более подробная информация на сайте колледжа: ККИ-ТУВА.РФ

ИНФОРМАЦИОННОЕ СООБЩЕНИЕ О ПРОВЕДЕНИИ АУКЦИОНА ПО ЗАКЛЮЧЕНИЮ ДОГОВОРА АРЕНДЫ ЗЕМЕЛЬНОГО УЧАСТКА ИЗ КАТЕГОРИИ ЗЕМЕЛЬ – СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

Администрация Чаа-Хольского кожууна на основании постановления «О проведении открытого аукциона на право заключения договора аренды» №488 от 03 июля 2018 года извещает о проведении открытого аукциона.

Аукцион состоится 15 августа 2018 года в 15:00 ч. в администрации Чаа-Хольского кожууна по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина 8, на 2 этаже в зале заседаний.

предмет аукциона: заключение договора аренды земельного участка.

Лот №1: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, местечко «Терезин» поле №1, с общей площадью 17500 кв.м., кадастровый номер 17:14:0502003:220, разрешенное использование – скотоводство, Категория земли – земли сельскохозяйственного назначения.

Начальная цена – 3000, Размер задатка – 600, шаг аукциона – 90. По лоту №1 ограничений и обременений в использовании земельного участка нет.

Заявки на участие в аукционе принимаются по рабочим дням с 10 июля 2018г. по 09 августа 2018г. в отделе по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского района по

адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина д.8 с 9:00ч до 18:00ч.

Сумма задатка должна поступить на расчетный счет организатора торгов до 18:00ч 09 августа 2018 года.

Для участия в аукционе претендент должен предоставить одновременно:

1) заявку (в двух экземплярах) на участие в аукционе с указанием реквизитов счета для возврата задатка;

2) копии документов, удостоверяющих личность (для физических лиц);

3) нотариально заверенные копии учредительных документов и свидетельства о государственной регистрации юридического лица;

4) доверенность на лицо, уполномоченное действовать от имени заявителя при подаче заявки на участие в торгах;

5) документы, подтверждающие внесение задатка.

Информация о торгах размещена на Интернет-сайте администрации Чаа-Хольского кожууна <http://chaa-hol.rtyva.ru/> и на официальном сайте РФ для размещения информации о проведении торгов torgi.gov.ru

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: «ГАЗель-Некст», (термобудка, 2т.) по городу и за Саяны. Грузчики. Тел. 8-905920-2290 Андрей

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: «Хино» (3 т., будка) по городу и за пределы. Есть грузчики. Тел. 8-923-263-3618, 8-983-593-4967

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: 4,8 т., 25 куб.м. Межгород; 1,5 т. по городу Плотников С.В. Тел. 8-923-265-9802, 8-983-368-5054

Бригада «Авырал». СТРОИМ ДОМА, БАНИ, гаражи, евроремонт, гипсокартон, панели, ламинат, заливаем фундаменты. Качественно, в срок. Оплата по договоренности. Тел. 8-929-315-5748, 8-905-920-5748

БУРЕНИЕ СКВАЖИН на воду ОГРН 316171900058300 Работаем круглый год 8-913-356-7502 Кредитование через АО ОТП Банк, АО «АльфаБанк»

ГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: по городу и району. Грузчики. Тел. 8-929-316-4271

КУПЛЮ ЯПОНСКОЕ АВТО в любом состоянии, после ДТП, проблемные, неисправные. Viber, Whatsapp 8-913-445-3999

КУПЛЮ ДОРОГО СТАРИННЫЕ: буддийские фигуры, восточный антиквариат, вазы, иконы и картины от 50 тыс. руб. Тел. 8-920-075-40-40 (antikvariats@mail.ru)

КХН Кызылдың чер өрүмнээр компаниязы КУДУКТАРНЫ КАЗЫП КЫЛЫП ТУРАП. Кожууннарже үнүп турар. Тел. 8-923-266-6104, 8-913-347-0005 ОГРН 311171925600012

Набираю группу монгольского языка. Тел. 8-923-543-9383

СВАДЕБНЫЕ ПЛАТЬЯ. Ул. Полевая, 6. Тел. 8-923-552-3932

ПАМЯТНИКИ мрамор, гранит, гравировка портретов, фотокерамика, установка. Правый берег, пер. Саянский, 23. Тел. 8-913-359-9494, 8-923-380-9494

ПИЛОМАТЕРИАЛ, брус, капиталка, доска, заборная, прожилыны. Доставка. Кредит Русфинанс Банк Тел. 8-923-383-1575 ОГРН 307246831700175

ПИЛОМАТЕРИАЛ В АССОРТИМЕНТЕ комплектация на дома, бани, гаражи (стены наружные и внутренние, лаги, пол, потолок, крыша); по индивидуальным размерам. Доставка в город бесплатно. Адрес: Каа-Хемский р-н, с. Дерзиг-Аксы. Тел. 8-960-778-9624, 8-923-375-9926.

ПРОДАМ самооблагодороженный теплый бревенчатый дом в бл. Каа-Хеме г. Кызыл. Имеется времянка 3х6 жилая теплая, ухоженная, баня, огород, сарай, угольник, вода в доме. Все в собственности. Стои-

мость... Торг. Без посредников. Тел. 8-913-353-3166

Малчыннар турлагларынга СУГ КУДУКТАРЫН өрүмнел казып турар. Тел. 8(39422) 5-10-30, 8913-444-44-05

Балгазынга ажилдап, чурттаар күзлүдиг эмчилер болгаш башкыларга база кижизиг өг-бүлөгө бажың эллексел тур мен. Ай санында свет өрттөн төлөп турар. Харылзажыр телефону: 8-923-269-6473, 8-901-019-6397, 8-923-261-0477.

Бетон, тууыбу, пиломатериалдар, цемент дээрбектери, ФБС блоки, коопшалар садып турар. Телефон: 83942240572, 89232619924.

Хуу чуртталга бажыңы тудуп алырынга ЧЕР УЧАСТОКТАРЫН садып турар. Тел. 8(39422) 5-00-52, 8923-669-1190

ХОЙ ДУГУН улуг өртөккө хүлээп ал турар Мира 13. ГОРПО База РПС чанында 9 дугаарлыг газельдин сөөлгү доктаамы. Тел. 8-923-540-5491

ЧЫЛГЫНЫҢ ХЫЛЫН (чел, кудуруктарын) эки өртөккө садып ал турар бис. Тел. 8-913-343-6677.

48 размерлиг, эки байдалдыг **херэз-жен улус идик-хевин садып тур мен.** Шуптузунуң өрттээ 500руб. Тел. 8-913-350-4202

ИЗВЕЩЕНИЕ

Администрация муниципального района «Чаа-Хольский Республики Тыва» извещает о возможности предоставления в соответствии со ст. 39.18 Земельного Кодекса РФ земельного участка в аренду на 20 лет из земель населенных пунктов, расположенных по адресу: Российская Федерация, Республики Тыва, Чаа-Хольский район, с. Ак-Дуруг, ул. Советская, д. 22, с кадастровым номером 17:14:0201009:313, с общей площадью 800 кв. м., разрешенное использование для индивидуального жилищного строительства. Лицам, заинтересованным в предоставлении данного участка, необходимо подать письменное заявление по адресу: 66 Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, д. 10, отдел по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел. 8 (394) 43-2-12-18.

МӨГЕЙИГ

Бистиң эргим ачавыс, кырган-ачавыс **Сүге Дамбаевич ДЫКТЫ** сөөлгү оруунче үдешкен чонувуска: акызы Зв. Сандыковиче, ажи-төлүңге, дунмаларынга, база дунмаларынга Сарыг Ендановиче, ажи-төлүңге, Татьяна Шомбуновна, ларынга Артур Далааевичиниң өг-бүлөзинге, Шаңгыр-оол М. ооловичиниң өг-бүлөзинге, Самба Максимовичиниң өг-бүлө: даай-ававыс Людмила Монгушовна, уруглары Чечек, Л. Доржуевналарга, келген төрөлдерибиске, кудаларыбыска, ларыбыска, эш-өөрүбүске, чаңгысклассчыларыбыска морал материалдыг дузаны чедирген кижилер бүрүзүңге улуу-биле чегенивисти илереттивис.

Өөнүң ишти, ажи-төлүң

солунуң сайтызы: shyn.ruэлектроннуң почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражи: 10776 экз. Үндүрүлгениң тиражи: 354

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100, каб.: 29-32

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шююн – 2-01-35.
Кол редакторнуң оралакчызы Д.С. Монгуш – 2-17-91.
Секретарь В.М. Чактар – 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, С.С. Кузугет, А.А. Лагбы) – 2-18-10.
РЕДАКЦИЈАНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтилер-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. А.А. Оңдар).
Экономика, үлөтүр болгаш көдээ ажыл-агый (редактору А.Н. Соян).
Социал айтырылгар (редактору Н.С. Эргел, корр. Ш.Н. Ховалыг) – 2-17-94.
Култура, чогаал, медээлер база спорт (редактору Э.Н. Кол, корр. А.Д.-Б. Түлүш).
Очулга (очулдурукчу А.К. Осржак).
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.
Корректорлар А.Ч. Чамзырыл, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккээ. Херчилелдин дугаары – ПИ № ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарнын торларынын бодалдары редакцияның туружу-бүтүшүн барып болур. Айтылган саннары болгаш фактылары, дыңдагылары дээш автор боттары харылдаар.

Чагылдыг индекс: хуу кижилерге – 11530, организацияларга – 31730. Солун неделяда үш каттап үнөр. Хемчээли 2 парлаар ама. Номери парлаггаже дужаганы: график езугаар – 21.00, херек кырында – 18.00. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче донга.